

سازمان همکاری اسلامی در ترازوی سنجش برون‌گرایی یا درون‌گرایی در زمینه حقوق بشر

سیداحمد طباطبایی^۱

سیدحسین موسوی اصل^۲

چکیده

در عصر حاضر نظام‌های منطقه‌ای حقوق بشری ضمن برخورداری از مکانیسم‌های مناسب حقوق بشری، اولویت خویش را در رصد کردن وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو و اتخاذ تدابیری مناسب برای رویارویی با نقض‌های حقوق بشری در این کشورها قرار داده‌اند. سازمان همکاری اسلامی نیز به‌عنوان یک نهاد منطقه‌ای در سال‌های اخیر در زمینه توجه به حقوق بشر شاهد تحولاتی بوده است که می‌توان آن‌ها را در قالب تهیه اسناد حقوق بشری و طرح‌ریزی مکانیسم‌های حداقلی برای ارتقای حقوق بشر در دولت‌های اسلامی مورد ارزیابی قرار داد. در مقاله پیش‌رو ضمن پرداختن به چگونگی توجه سازمان به حقوق بشر، بررسی خواهد شد که رویکرد سازمان همکاری اسلامی در زمینه حقوق بشر برون‌گرا بوده یا اینکه در اسناد و رویه حقوق بشری سازمان درون‌گرایی نیز جایگاهی را به خود اختصاص داده است. در نهایت مشخص می‌شود با آنکه اسناد و رویه سازمان عمدتاً با تأکید بر وضعیت حقوق بشر مسلمانان در کشورهای غیرعضو رویکردی برون‌گرا بوده، اما رویه اخیر در رصد کردن وضعیت حقوق بشر در برخی دولت‌های عضو ضمن عدول از رویه سنتی سازمان، بیانگر نشانه‌هایی از گرایش به رویکردی درون‌گرا در زمینه حقوق بشر است؛ هرچند واکنش تبعیض‌آمیز سازمان به نقض‌های حقوق بشری در دولت‌های عضو از ایرادهای بزرگ این رویه است.

واژگان کلیدی: حقوق بشر، رویکرد حقوق بشری درون‌گرا و برون‌گرا، سازمان همکاری اسلامی، کشورهای اسلامی، کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر.

۱. استادیار دانشگاه پردیس فارابی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

۲. دانشجوی دکتری حقوق دانشگاه پردیس فارابی، تهران، ایران

۱. استادیار دانشگاه پردیس فارابی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

۲. دانشجوی دکتری حقوق دانشگاه پردیس فارابی، تهران، ایران

Email: sataba@ut.ac.ir

Email: mousavi.asl.h@gmail.com

مقدمه

امروزه طیف وسیعی از نهادهای حقوق بشری در اجرای مکانیسم‌های خویش در رصد کردن حقوق بشر، بررسی گزارش‌های دوره‌ای، بازدید از کشورهای عضو و واکنش به نقض‌های حقوق بشری، دولت‌های عضو سازمان را تحت صلاحیت‌های نظارتی خویش قرار می‌دهند. اولویت توجه این نهادها به وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو با عنوان رویکرد درون‌گرا توصیف می‌شود. برخی نهادهای حقوق بشری دایره شمول صلاحیت خویش را به دولت‌های غیرعضو نیز تسری داده‌اند. رویه رصد کردن حقوق بشر در خارج از مرزهای کشورهای عضو در عرصه بین‌المللی به رویکرد برون‌گرا شناخته شده است. البته این به معنای تحت‌الشعاع قرار گرفتن صلاحیت این نهادها به دولت‌های عضو نیست و اولویت توجه آن‌ها به وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو را با چالش مواجه نمی‌کند.

سازمان همکاری اسلامی که در سال ۱۹۷۲م به همت برخی سران کشورهای اسلامی با هدف تقویت همبستگی میان کشورهای اسلامی برای حمایت از فلسطین و آزادسازی سرزمین‌های اسلامی اشغال‌شده ایجاد شد، پس از سپری نمودن دو دهه ابتدایی بی‌اعتنایی به حقوق بشر، با رویکردی متفاوت در اسناد حقوق بشری و رویه خویش توجه به حقوق بشر را در دستور کار قرار داده است. پرسش اساسی در این نوشتار آن است که آیا سازمان همکاری اسلامی همانند دیگر نهادهای منطقه‌ای در رسیدگی به وضعیت حقوق بشر بر دولت‌های عضو تمرکز دارد یا اینکه اولویت خویش را در حقوق بشر توجه به خارج از مرزهای کشورهای اسلامی قرار داده است؟ از سوی دیگر آیا تحول در رویکرد اسناد حقوق بشری سازمان در تغییر رویکردهای آن به سمت درون‌گرایی در زمینه حقوق بشر اثرگذار بوده است؟ برای پاسخ به این پرسش‌ها در این پژوهش بررسی خواهیم کرد که رویه سازمان از زمان تأسیس تا مرحله توجه به حقوق بشر بر کدامیک از رویکردها (درون‌گرا یا برون‌گرا) تأکید داشته و اقدامات حقوق بشری سازمان بیشتر متوجه دولت‌های عضو سازمان همکاری اسلامی بوده است یا کشورهای غیرعضو. همگام با صدور اعلامیه قاهره در زمینه حقوق بشر در اسلام و تصویب برنامه ده ساله اقدام سازمان در مواجهه با چالش‌های امت اسلامی و حتی اصلاح اساسنامه سازمان و تأسیس کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر

تأمل بر تحولات حاصل شده در مسیر درون‌گرایی سازمان در زمینه حقوق بشر برای اشراف بر رویکرد سازمان می‌تواند اثرگذار باشد. در چنین تأملی می‌توان احراز نمود که به موازات تغییر رویکرد اسناد حقوق بشری سازمان، اسناد و رویه سازمان به درون‌گرایی سوق پیدا کرده یا اینکه هنوز برون‌گرایی رویکرد غالب سازمان است. بررسی دستورالعمل جلسات سازمان همکاری اسلامی و کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر و رویه آن‌ها در واکنش به نقض‌های حقوق بشری در برخی دولت‌های عضو نیز در رسیدن به پاسخی مناسب برای پرسش پژوهش و درک برون‌گرا یا درون‌گرا بودن رویکرد سازمان در زمینه حقوق بشر نیز راهگشا خواهد بود. بنابراین در این تحقیق با یک رویکرد توصیفی - تحلیلی ضمن تأمل بر تلاش‌های سازمان همکاری اسلامی در مسیر ارتقای حقوق بشر، برای اشراف بر رویکرد حقوق بشری سازمان به بررسی جوانبی از رویکرد برون‌گرای سازمان در زمینه حقوق بشر خواهیم پرداخت و در ادامه توجه ما بر نشانه‌هایی از گرایش سازمان به درون‌گرایی در موضوعات حقوق بشری معطوف خواهد شد.

۱. سازمان همکاری اسلامی و توجه به حقوق بشر

پس از جسارت رژیم اشغالگر قدس به بیت‌المقدس و آتش زدن مسجد الاقصی، دولت‌های اسلامی ناچار شدند برای کاهش ناامیدی و پیشگیری از جریحه‌دار شدن بیشتر احساسات مسلمانان اقدامی را انجام دهند. بنابراین سران برخی کشورهای اسلامی در سال ۱۹۶۹م با هدف ارتقای همبستگی میان کشورهای عضو برای حمایت از فلسطین و آزادسازی سایر سرزمین‌های اشغالی اسلامی مراحل تأسیس سازمان همکاری اسلامی را آغاز کردند (موسی‌زاده، ۱۳۹۵، ۲۵ و ۳۵۳). از جمله اهداف دیگر این سازمان، تقویت همکاری میان دولت‌های عضو در قلمروهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است (بیگ‌زاده، ۱۳۸۹، ج ۱، ص ۸۹۸). سازمان با ۵۷ دولت عضو اصلی و ۵ دولت عضو ناظر، دومین سازمان بین‌دولتی پس از سازمان ملل متحد است و اعضای آن در چهار قاره مختلف جهان پراکنده‌اند (Svoboda, 5555, 3).

برای اشراف بر توجه سازمان همکاری اسلامی به حقوق بشر باید رویکرد سازمان را در

سه دوره زمانی مختلف از زمان تأسیس تا سال ۲۰۰۴م، سال‌هایی که اکمل‌الدین احسان اوغلو به‌عنوان دبیر کل سازمان انتخاب شده بود (۲۰۰۵ - ۲۰۱۴م)، و سال‌های پس از دبیرکلی وی را مورد بررسی قرار داد. در طول سال‌های آغازین، سازمان معیارهای حقوق بشر بین‌المللی را به صورت جدی شناسایی نکرد و تلاش قابل‌توجهی در زمینه توجه به حقوق بشر انجام نداد. در سال‌های مدیریت اوغلو پیشرفت قابل‌ملاحظه‌ای در انطباق با معیارهای حقوق بشر بین‌المللی و حرکت صحیح سازمان در مسیر ارتقای حقوق بشر صورت گرفت. متأسفانه پس از پایان یافتن دبیرکلی وی در سال ۲۰۱۴م و مدیریت عربستانی‌ها بر سازمان، روند رو به رشد تلاش برای توسعه حقوق بشر دچار چالش گردید و دیگر خبری از آن اشتیاق سابق برای تحول در زمینه حقوق بشر در سازمان وجود نداشت (Hausler, 6666, vol.3, 555).

سازمان همکاری اسلامی در عهد اوغلو تلاش خویش را برای ارتقای حقوق بشر در کشورهای اسلامی از طریق انعقاد چندین سند حقوق بشری همانند اعلامیه اسلامی حقوق بشر، برنامه ده ساله اقدام سازمان برای رویارویی با چالش‌های امت اسلامی و یک سند الزام‌آور حقوقی با عنوان معاهده حقوق کودک در اسلام نشان داده است (Adam, 4444, 1). علاوه بر این در سال‌های اخیر، سازمان در فعالیت‌های بین‌المللی مرتبط با حقوق بشر به‌ویژه از طریق همکاری با سازمان ملل متحد در ارتقای حقوق مدنی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی به‌عنوان شریکی فعال ایفای نقش نموده است (کیا اوغلو، ۲۰۱۲م، ۶۴ و ۱۷). در این سال‌ها نشانه‌های فراوانی از گرایش سازمان به حقوق بشر و تقویت همکاری با نظام حقوق بشر بین‌المللی قابل مشاهده است. به‌عنوان بخشی از اصلاحات گسترده سازمان، برنامه ده ساله اقدام که در سال ۲۰۰۵م صادر شد، تمرکز روشنی بر حقوق بشر و اهمیت

۱. نگارنده مقاله‌ای دیگر با عنوان «رویکرد سازمان همکاری اسلامی: از رویگردانی تا توجه به حقوق بشر» را به‌رشته تحریر در ورده است. در این مقاله تحولات حقوق بشری سازمان از زمان تأسیس تا سال ۲۰۰۴م در دو رویکرد رویگردانی و مواجهه با حقوق بشر مورد بررسی قرار گرفته است. تا سال ۱۹۹۰م سازمان به حقوق بشر توجهی نداشت و از این سال تا ۲۰۰۴م توجه سازمان به حقوق بشر جوانی از رویارویی با حقوق بشر بین‌المللی به‌همراه داشته است. یافته‌های پایانی پژوهش نیز آن بود که توجه واقعی سازمان به حقوق بشر را باید از سال ۲۰۰۵م و هم‌زمان با رویکرد مطلوب سازمان در تلاش برای ارتقای حقوق بشر جستجو کرد (موسوی اصل، سید حسن، در مرحله چاپ در فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام). در تکمیل تحقیق پیشین در این مقاله به‌دنبال آن خواهیم بود تا درون‌گرا یا برون‌گرا بودن رویکرد سازمان در زمینه حقوق بشر را مورد کنکاش قرار دهیم.

توجه به آن در همه فعالیت‌ها و برنامه‌هایش ارائه می‌کرد (Monshipouri, 5555, 555). برخی اندیشمندان اسلامی برنامه ده ساله اقدام سازمان را عزم سازمان همکاری اسلامی برای تعامل سازنده با جامعه بین‌المللی از جمله در حیطة حقوق بشر توصیف کرده‌اند (میرمحمدی، ۱۳۸۷، ج ۱۴، ۴۰).

اساسنامه اصلاح‌شده سازمان که در یازدهمین نشست سران اسلامی در سال ۲۰۰۸م پذیرفته شد، توجه به حقوق بشر را تقویت نمود و توسعه آزادی‌های بنیادین را در میان اهداف سازمان قرار داد (Monshipouri, op.cit, 5). اساسنامه جدید مجموعه اصلاحات ساختاری را دربر گرفت که از سال ۲۰۰۵م آغاز شد. اساسنامه اصلاح‌شده نقش هنجاری و تشکیلاتی گسترده‌تری برای سازمان در حقوق بشر مد نظر قرار داد که بیانگر تحول نگرش حقوق بشری سازمان است (Bozorgmehri, 7777, 55). سازمان در سال ۲۰۱۱م کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر را با هدف ارتقای حقوق بشر و مساعدت دولت‌های عضو برای جامعه عمل پوشاندن به تعهدات حقوق بشری تأسیس کرد (Mayer, 5555). کمیسیون جزئی از اصلاحات احسان اوغلو برای واداشتن سازمان به فعالیت نهادی بیشتر در موضوعات حقوق بشری بود (Chace, 5555, 666). کمیسیون رکن حقوق بشری سازمان به حساب می‌آید و ابزار مناسب احسان اوغلو برای ایجاد تحول در زمینه حقوق بشر در سازمان بود (C. Blitt, 8888, 999).

سازمان اسناد دیگری را هم در زمینه حقوق بشر منعقد کرد که یکی از این اسناد، سند چشم‌انداز سازمان است که محتوای آن چشم‌اندازی برای تحقق اهداف سازمان به‌ویژه در زمینه دموکراسی، آزادی‌های بنیادین و حقوق بشر را تشکیل می‌دهد (هاشمی، ۱۳۹۰، ۹۶ و ۱۳۷). سند دیگر دستورالعمل قاهره برای اعتلای مقام زن در دولت‌های اسلامی است که نه تنها یک سند بنیادین برای دفاع از حقوق بانوان مسلمان و توسعه و ارتقای نقش آنان به حساب می‌آید، بلکه زمینه را برای تأسیس سازمان ارتقای جایگاه زنان در سازمان همکاری اسلامی فراهم نموده است (Bozorgmehri, op.cit, 66). پیمان حقوق کودک در اسلام نیز بر حق کودکان بر آموزش، فرهنگ و حق امنیت اجتماعی تأکید دارد و حمایت خاصی از کودکان آسیب‌پذیر ویژه یا در معرض خطر مانند بچه‌های ناتوان یا دارای

نیازمندی‌های خاص ارائه می‌کند. این پیمان‌نامه برابری همهٔ کودکان در بهره‌برداری از حقوق و آزادی‌ها را بدون تبعیض بر مبنای جنسیت، نژاد، مذهب، زبان و عنوان سیاسی مقرر می‌دارد (Rasul, 6666, 99). همچنین اعلامیهٔ رباط در زمینهٔ حقوق کودک در تکمیل پیمان کودک در اسلام مبنایی برای حمایت از اطفال در دولت‌های عضو را به‌وجود می‌آورد. سازمان اخیراً اصلاحاتی در اعلامیهٔ قاهره انجام داد و پیش‌نویس جدیدی تهیه کرد و تجدید نظر در معاهدهٔ کودک در اسلام را در دستور کار قرار داد (Cismas, 8888, 777). به‌وضوح اسناد یادشده و محتوای آن‌ها بیانگر تغییر نگرش سازمان در زمینهٔ توجه به حقوق بشر هستند. در مبحث بعدی به جهت‌گیری این توجه خواهیم پرداخت.

۲. رویکرد برون‌گرای سازمان همکاری اسلامی در زمینهٔ حقوق بشر

در نظام‌های حقوق بشری منطقه‌ای و بین‌المللی یکی از عوامل موفقیت در توسعهٔ حقوق بشر اتخاذ مکانیسمی مناسب برای درون‌انتقادی و رصد کردن وضعیت حقوق بشر و اتخاذ تدابیری مناسب برای رویارویی با نقض‌های حقوق بشری در دولت‌های عضو است. معمولاً نهادهای حقوق بشری برای حمایت از حقوق بشر اولویت خویش را توجه به وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو سازمان یا نهاد ذی‌ربط قرار داده‌اند.

سازمان همکاری اسلامی در زمینهٔ حمایت از حقوق بشر و رویارویی با نقض‌های حقوق بشری در دولت‌های عضو از مکانیسم مناسبی برخوردار نبوده و از طریق تأسیس کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر انتظار می‌رفت این تقیصه مرتفع گردد، اما متأسفانه اساسنامهٔ کمیسیون نیز برای این نهاد صلاحیت گسترده‌ای در این زمینه در نظر نگرفت و شرایط لازم برای دریافت شکایات فردی و بین‌دولتی در زمینهٔ نقض‌های حقوق بشری نزد کمیسیون فراهم نشده است (Cismas, 1111, 9999). به‌عبارتی به کمیسیون در زمینهٔ انتقاد، به‌چالش کشیدن و تحریم دولت‌های عضو بابت اقداماتی که می‌تواند ناقض قواعد حقوق بشری قلمداد گردد، صلاحیتی واگذار نشده و در بهترین حالت، کمیسیون از اندک اختیارات نظارتی بر این وضعیت‌ها برخوردار است. بر این مبنا به‌نظر می‌رسد در زمینهٔ حقوق بشر نقش کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر تا حد زیادی مشورتی بوده، از اختیارات گستردهٔ اجرایی، تحریمی و انتقادی برخوردار نیست (Gunn, The Organization, 6666, 777).

«اگرچه سازمان همواره از سیاست عدم مداخله در امور داخلی دولت‌های عضو حمایت کرده و اسناد حقوق بشری آن اجازه می‌دهد تا قوانین داخلی دولت‌های عضو بر هنجارهای حقوق بشری ارجحیت داشته باشد، اما سازمان به صورت مکرر رویه‌های حقوق بشری دولت‌های غیرعضو را مورد انتقاد قرار داده است» (Gunn, Engagement, 6666, 33). رویه سازمان همکاری اسلامی از لحاظ سنتی، به تمرکز بیشتر بر نقض‌های حقوق بشری خارج از سازمان به‌ویژه در مورد اقلیت‌های مسلمان در غرب و دیگر کشورهای غیراسلامی گرایش داشته است (Adam, op.cit, 22). نقش سازمان در ارتقای حقوق بشر در دولت‌های عضو در گذشته به‌طور عمده در حاشیه قرار داشت. با وجود این، واکنش سازمان به نقض‌های حقوق بشری علیه اقلیت‌های مسلمان نیز بیشتر بر محوریت میانجیگری، تلاش برای حل و فصل اختلاف و ارائه کمک‌های بشردوستانه تأکید داشت تا اینکه با مداخله‌ای مستقیم برای رویایی با نقض‌های حقوق بشری همراه باشد (Bozorgmehri, op.cit, 77). به‌عبارتی در دهه‌های آغازین تأسیس سازمان حتی اگر رسیدگی به موضوعات حقوق بشر در دستور کار سازمان قرار می‌گرفت، به‌طور ویژه بر وضعیت فلسطینیان و حمایت از اماکن مقدس اسلامی تمرکز داشت (Petersen, 2222, 666). سازمان حتی از طریق عملکردش در سازمان ملل متحد به‌صورتی قابل ملاحظه به‌عنوان نهادی فعال به‌ویژه در قضایایی همچون حقوق فلسطینیان و مسلمانان در غرب و گفتگوی میان تمدن‌ها ظاهر شده است (Khan, 1111, 22). بر مبنای این شواهد عمدتاً فعالیت‌های حقوق بشری سازمان به جای توجه به وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو بر محکومیت نقض‌های حقوق بشری رژیم صهیونیستی یا وضعیت حقوق بشر اقلیت‌های مسلمان در کشورهای غیراسلامی و مقابله با بی‌حرمتی به مقدسات مذهبی یا اسلام‌ستیزی در خارج از قلمرو کشورهای عضو تمرکز داشته است که بر رویکرد برون‌گرای سازمان در زمینه حقوق بشر صحنه می‌گذارد.

«این رویکرد سازمان حتی پس از تصویب اعلامیه حقوق بشر در اسلام نیز به رویکردی درون‌گرا تبدیل نشد و موضوع ترویج و حمایت از حقوق بشر در کشورهای عضو در دستور کار سازمان قرار نگرفت» (هاشمی، ۱۳۹۰، ۱۳۲). علاوه بر رویه سازمان و کمیسیون، اساسنامه و دستورالعمل جلسات آن‌ها نیز دال بر اتخاذ رویکردی برون‌گرا در زمینه حقوق

بشر بوده است. برای مثال موضوعات حقوق بشری مطرح در دستورالعمل جلسات کمیسیون شامل رویارویی با اسلام‌هراسی و مقابله با تحریک به تنفر علیه اسلام و خشونت علیه مسلمانان، وضعیت حقوق بشر مسلمانان روهینگیا در میانمار، نقض‌های حقوق بشری اسرائیل در فلسطین، نقض‌های حقوق بشری هند در کشمیر، اثر منفی تحریم‌های اقتصادی و مالی بر دولت‌های عضو سازمان و وضعیت حقوق بشر اقلیت‌های مسلمان در سایر کشورهای غیرعضو بود (دستورالعمل اولین جلسه کمیسیون در ۲۰۱۲م جاکارتا تا پنجمین نشست آن در ۲۰۱۴م جده)^۱. بیشتر موضوعات مطرح‌شده در جلسات کمیسیون به وضعیت حقوق بشر در خارج از سازمان همکاری اسلامی توجه داشته و هیچ‌کدام از این موضوعات خاص به نقد دولت‌های عضو سازمان منجر نشده است. نگرانی‌های مربوط به نقض‌های حقوق بشری در سرزمین‌های اشغالی متوجه اسرائیل، مبارزه با اسلام‌هراسی متوجه دولت‌های غربی^۲، تحریم‌های اقتصادی متوجه قدرت‌های برتر جهانی و مشکلات مسلمانان روهینگیا متوجه میانمار بوده است^۳. این موضوع بیانگر توجه انتقادی سازمان به خارج از قلمرو دولت‌های عضو به‌ویژه در زمینه نقض‌های حقوق بشر است و حتی اگر توجهی به دولت‌های عضو معطوف شده بیشتر جنبه حمایت از اعضای سازمان موردنظر را داشته است و وضعیت حقوق بشر در کشورهای اسلامی عامدانه در دستورالعمل جلسات کمیسیون قرار نگرفته و سازمان رسیدگی به نقض‌های حقوق بشری دولت‌های عضو را در دستور کار خویش قرار نداده است.

سازمان همکاری اسلامی خود را به‌عنوان مدافع حقوق اقلیت‌های مسلمان معرفی کرد و در زمینه حمایت از حقوق بشر معیارهای دوگانه به‌کار گرفت. درحالی که سازمان نسبت به لزوم رویارویی با نقض‌های حقوق بشری علیه اقلیت‌های مسلمان در دولت‌های غیرعضو به خویش تردیدی راه نمی‌دهد، به کمیسیون برای ایفای همان نقش در حقوق بشر در دولت‌های عضو صلاحیت واگذار نکرده است. با وجود این، کمیسیون نیازمند آن است که بر

۱. See: Petersen, Marie Juul and Kayaoglu, Turan (2019), The Organization of Islamic Cooperation and Human Rights, University of Pennsylvania Press.

۲. از نظر برخی اندیشمندان غربی پرداختن به مبارزه با اسلام‌هراسی از سوی کمیسیون بیانگر بازگشت به تلاش‌های مذهبی سازمان در مسئله مبارزه با توهین به دین بوده، تعهد سازمان همکاری اسلامی به قطعنامه ۱۶/۱۸ را با تردید مواجه خواهد نمود و اولویت توجه حقوق بشری سازمان به خارج از مرزهای کشورهای اسلامی را جلوه‌گر می‌سازد (Kayaoglu, 2014, 66).

۳. OIC Independent Permanent Human Rights Commission (IPHRC) concludes its 4th Session, http://www.oic-oci.org/oicv2/topic/?t_id=9121&t_ref=3654&lan=en (available: 00 July 2018).

مبنای یک استراتژی مشخص برای توجه به اولویت‌های دولت‌های عضو عمل نماید (Kayaoglu, 3333, 88-99). متأسفانه با این وصف به نظر می‌رسد که کمیسیون جهت ایفای نقشی مؤثر برای هدایت دولت‌های عضو به منظور مسئولیت‌پذیری در زمینه حقوق بشر کار بسیار دشواری خواهد داشت. درحقیقت دولت‌های غیرعضو موضوع اصلی تمرکز دستورالعمل جلسات کمیسیون را تشکیل داده، کمیسیون به‌طور ضمنی یا به‌صراحت بدون تردید دولت‌های غیرعضو را به‌عنوان ناقضان حقوق بشر معرفی می‌کند، اما در مورد دولت‌های عضو وضعیت این‌گونه نیست.

مشکل اینجا نیست که حقوق فلسطینیان، مشکلات روهینگیا، اسلام‌هراسی یا چالش حقوق بشری ناشی از تحریم‌های اقتصادی مهم نیستند، برعکس این موضوعات از اهمیت بالایی برخوردارند، اما بهتر است کمیسیون در ابتدا برای خویش یک صلاحیت مناسب در برابر دولت‌های عضو به‌وجود آورد تا وضعیت حقوق بشر را در این کشورها بهبود بخشد و سپس بر دولت‌های غیرعضو اثرگذار گردد (Kayaoglu, 5555, 66-77). پیش‌نویس اساسنامه کمیسیون این دغدغه را منعکس کرد و نهادی را برخوردار از برخی صلاحیت‌ها بر دولت‌های عضو تأسیس نمود؛ گرچه برخی از این اختیارات بعداً کم‌رنگ یا از اساسنامه حذف شد. برای مثال، پیش‌نویس اولیه دربردارنده ماده‌ای بود که بیان می‌کرد کمیسیون در زمینه ارتقا و حمایت از حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در دولت‌های عضو تلاش خواهد نمود. این ماده به‌وسیله دولت‌های عضو اصلاح و عبارتی در متن گنجانده شد که از حاکمیت دولت‌ها حمایت می‌کرد: کمیسیون تلاش دولت‌های عضو برای ارتقای حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را مورد حمایت قرار خواهد داد (ماده ۹ اساسنامه کمیسیون). ماده پیشنهادی دیگری که به کمیسیون اجازه می‌داد تا نقض‌های احتمالی حقوق بشر از سوی دولت‌های عضو را مورد بررسی قرار دهد، به‌طور کامل حذف شد (Petersen, op.cit, 88). «بر این مبنا بود که برخی حقوق دانان و فعالان حقوق بشری اعتقاد داشتند همانند اتحادیه عرب، عضویت در سازمان همکاری اسلامی به‌هیچ‌وجه کمک قابل‌ملاحظه‌ای به توسعه حقوق بشر در کشورهای عضو به‌همراه نداشته است» (Viljoen, 22, 7777). البته کمیسیون اخیراً برای به‌چالش کشیدن نقض‌های حقوق بشری ارتکاب‌یافته به‌وسیله اشخاص و دولت‌ها آمادگی نشان داده و اقدامات گروه‌های تروریستی و بدرفتاری حقوق بشری صورت‌گرفته علیه مسلمانان را به‌طور مکرر محکوم کرده است.

کمیسیون همچنین نقض‌های حقوق بشری دیگر از سوی برخی دولت‌های عضو را به همان شکل نکوهش کرده است (Gunn, The Organization, op.cit, 888-999). گرچه کمیسیون در گذشته در وضعیت عادی تمایل چندانی به انتقاد دولت‌های عضو حتی بابت سوءاستفاده‌های حقوق بشری بسیار شدید مانند نسل‌کشی در سودان و بمباران شهرها در لیبی و سوریه نداشت، اما رویه اخیر کمیسیون بیانگر تحولی جالب در این زمینه است که در بحث بعدی بررسی خواهد شد.

۳. نشانه‌هایی از گرایش سازمان همکاری اسلامی به درون‌گرایی در زمینه حقوق بشر

با اینکه گرایش غالب اساسنامه، دستورالعمل جلسات و رویه سازمان همکاری اسلامی و کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر به رویکردی برون‌گرا بوده، اما تنها موضوع مطرح در دستور جلسات کمیسیون که از پتانسیل بررسی سوابق حقوق بشری دولت‌های عضو برخوردار است، ارتقای حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در دولت‌های عضو است که گستره وسیعی برای واکنش حقیقی کمیسیون فراهم می‌سازد.^۱ در خصوص این موضوعات، کمیسیون صلاحیت خود را تعریف کرده است تا مجموعه‌ای از اطلاعات را از دولت‌های عضو به‌منظور احراز بهترین رویه‌ها در زمینه حقوق بشر به‌دست آورد و شناسایی مشکلات را در دستور کار قرار داده، سپس تلاش دولت‌های عضو را به‌عنوان مسئول اصلاح آن مشکلات رصد کند.

۱. چنین صلاحیتی برای کمیسیون در اساسنامه و قواعد آئین اجرایی آن نیز برشمرده شده است. مقدمه اساسنامه کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر صلاحیت کمیسیون را ارتقای حقوق مدنی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مندرج در موافقت‌نامه‌ها و اعلامیه‌های سازمان و اسناد حقوق بشری پذیرفته‌شده جهانی مطابق با ارزش‌های اسلامی دانسته که در ماده ۱۵ اساسنامه همکاری اسلامی نیز تصریح شده است. همچنین بند اول قاعده دوم آئین اجرایی کمیسیون بر صلاحیت کمیسیون در خصوص حمایت از تلاش دولت‌های عضو در ارتقا و دفاع از حقوق بشر به موجب اساسنامه سازمان و اساسنامه کمیسیون تأکید دارد. همان‌گونه که در این بند نیز تصریح شده، کارشناسان کمیسیون به موجب اساسنامه کمیسیون نیز از این صلاحیت برخوردار بوده‌اند و آئین اجرایی تنها بر وجود این تعهد برای کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر و کارشناسان آن تأکید نموده است. حال آنکه بند دوم قاعده دوم آئین اجرایی کمیسیون صلاحیت متمایزی به کمیسیون واگذار می‌کند که محتوای آن با مفاد بند پیشین بسیار متفاوت است. در این بند به کمیسیون و کارشناسان آن اختیار داده شده است تا حقوق بشر و آزادی‌های اساسی در دولت‌های عضو را به موجب معیارها و مبانی پذیرفته‌شده جهانی حقوق بشر و مطابق با ارزش‌های اسلامی ارتقا دهند. در چنین وضعیتی نقش کمیسیون به مساعدت و یاری دولت‌های عضو در توسعه حقوق بشر خلاصه نمی‌شود و کمیسیون مستقیماً و بدون واسطه از صلاحیت حمایت از حقوق بشر و بررسی وضعیت‌های حقوق بشری در دولت‌های عضو برخوردار خواهد بود.

سند دیگری که به کارشناسان کمیسیون برای بررسی وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو اعطای صلاحیت می‌کند، قواعد آئین اجرایی است. آئین اجرایی یک سند نسبتاً مترقی است که تفسیری موسع از صلاحیت کمیسیون در اساسنامه را مورد تصدیق قرار داده، به کارشناسان کمیسیون اجازه می‌دهد تا انعطاف بیشتری در تفسیر صلاحیت خویش در چارچوب اساسنامه سازمان و اساسنامه کمیسیون داشته باشند و بتوانند به صورت مستقل ارتقا و حمایت از حقوق بشر در دولت‌های عضو را در میان صلاحیت خویش تسری دهند (Adam, op.cit, 22). در قواعد آئین اجرایی تصریح شده است که کمیسیون باید دولت‌های عضو را در ارتقای حقوق بشر مورد حمایت قرار دهد و نسبت به توسعه حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین در دولت‌های عضو حداکثر تلاش خویش را به کار گیرد (بند اول و دوم قاعده دوم آئین اجرایی کمیسیون). این تفسیر موسع از صلاحیت کمیسیون تا حدودی به کارشناسان آن اجازه می‌دهد تا فعالیت‌های خویش را به نحوی گسترش دهند تا شامل ارتقا و حمایت از حقوق بشر در دولت‌های عضو شود؛ آنگونه که از دایره شمول نقش توصیه‌ای اعطاشده به آن‌ها در اساسنامه فراتر می‌رود.

ابتکارات کارشناسان کمیسیون برای توسعه صلاحیت آن‌ها برای ارتقای حقوق بشر می‌تواند در تقویت درون‌گرایی در زمینه حقوق بشر اثرگذار باشد. در سازمان همکاری اسلامی دلالت‌هایی وجود دارد مبنی بر اینکه درک اعضای کمیسیون از اساسنامه این نهاد می‌تواند موضوعی مهم‌تر از درک حکومت آن‌ها باشد. نشانه‌هایی وجود دارد که کارشناسان کمیسیون می‌توانند از استراتژی‌های خلاق برای گسترش صلاحیت خویش استفاده کنند. برای مثال اگرچه اساسنامه کمیسیون صلاحیتی برای بررسی و بازدید دولتی در نظر نگرفته، کارشناسان کمیسیون در جستجوی حق بازدیدهای نظارتی دولتی میان ابزارهای نظارتی خویش‌اند. کمیسیون تاکنون به دلیل مخالفت دولت‌های عضو در به‌دست آوردن چنین صلاحیتی ناکام مانده است (Kayaoglu, 5555, 77). با وجود این در رویه، کارشناسان کمیسیون گاهی موفق به بازدیدهایی برای رصد کردن وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو شده‌اند. کمیسیون برای دفاع از حقوق بشر و آگاهی از کیفیت نقض‌های حقوق بشری مورد ادعا در سوریه، لیبی و افریقای مرکزی درخواست بازدید میدانی داده و ضمن بازدید از برخی کشورها پس از رصد اوضاع انسانی، گزارش‌هایی تنظیم کرده است.

کمیسیون می‌تواند در خصوص بازدیدهای خویش در زمینه تهیه گزارش‌ها در مورد وضعیت حقوق بشر و ارائه توصیه کارشناسی به دولت ذی‌ربط و تبیین چگونگی اجرای این توصیه‌ها ایفای نقش نماید. کمیسیون می‌تواند توصیه‌هایی را به شورای وزیران تقدیم کند که شورا پس از آن قادر باشد قطعنامه‌هایی را صادر کرده، در مورد چگونگی اقدام تصمیم‌گیری نماید، اما کمیسیون خود از صلاحیت تحمیل تحریم‌ها علیه دولت‌های عضو برای وادار کردن آن‌ها به اجرای تعهداتشان برخوردار نیست (Petersen, op.cit, 11). با وجود این، در اعمال صلاحیت‌های کمیسیون هیچ چیز مانع نمی‌شود که این نهاد به صورت ابتکاری شیوه‌های عملکردی متنوعی مانند مأموریت‌های دولتی برای تحلیل قانون‌گذاری‌ها و توصیه به اصلاح آن‌ها و تشویق به استفاده از کانال‌های دیپلماتیک برای حل و فصل وضعیت‌های حقوق بشری مختلف در دولت‌های عضو را به کار گیرد (Cismas, op.cit, 9999). به‌وضوح این ابتکارات کمیسیون می‌تواند در تقویت رویکرد درون‌گرای سازمان در زمینه حقوق بشر اثرگذار شود و صلاحیت سازمان برای رصد کردن وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو را ارتقا بخشد.

کمیسیون از این ظرفیت برخوردار است تا یک عامل مهم برای تغییر در رویه حقوق بشری کشورهای عضو در فضای داخلی و بین‌المللی باشد. از طریق کمیسیون، سازمان یک مکانیسم برای درون‌گرایی در زمینه حقوق بشر ایجاد کرد (Adam, op.cit, 22). افزون بر این در سال‌های اخیر یکی از قرائن توجه مطلوب به حقوق بشر از جانب سازمان، پدیدار شدن علائمی از آغاز تحول در رویکرد برون‌گرای سازمان به سمت رویکردی درون‌گرا در زمینه حقوق بشر است. هم‌زمان با آغاز بهار عربی در اوایل سال ۲۰۱۰م و تأسیس کمیسیون در ۲۰۱۱م در رویکرد سازمان همکاری اسلامی نسبت به رسیدگی به نقض‌های حقوق بشری و عملکرد گروه دولت‌های سازمان همکاری اسلامی در شورای حقوق بشر در زمینه قطعنامه‌های خاص کشوری در چارچوب ملل متحد یک تحول تدریجی به‌وجود آمد.

افزایش نقش تشکیلاتی سازمان در زمینه حقوق بشر موجب مطرح شدن وضعیت حقوق بشر دولت‌های لیبی و سوریه در دستورالعمل سازمان و واکنش به نقض‌های حقوق بشری برخی دولت‌های عضو از سوی سازمان شد که یک تحول از تمرکز سازمان بر وضعیت

حقوق بشر در فلسطین و اقلیت‌های مسلمان در کشورهای غیرعضو سازمان به‌شمار می‌آید. سازمان همچنین اخیراً برای متعهد شدن به مناقشه موضوعات مربوط به وضعیت حقوق بشر خاص کشوری به‌ویژه در چارچوب بین‌المللی آمادگی خویش را نشان داده است (Adam, 2012). در رویدادی جالب در نخستین نشست، کمیسیون نگرانی‌ها در مورد نقض‌های حقوق بشر در سوریه را که از ۲۰۱۱م استمرار داشته، در دستور کار خویش قرار داده و ضمن انتقاد به این نقض‌ها، از دولت سوریه پایان دادن فوری و غیرمشروط به نقض‌های حقوق بشری را درخواست کرده است. از سوی دیگر، کمیسیون تظاهراتی را که در سال ۲۰۱۲م در افغانستان روی داده و به رویارویی نیروهای امنیتی با تظاهرکنندگان منجر شده بود، بررسی نمود و نقض‌های حقوق بشری از سوی نیروهای امنیتی افغانستان را نکوهش کرد (عقیل، ۲۰۱۲، ۲۰ و ۲۸). گروه سازمان همکاری اسلامی در شورای حقوق بشر ملل متحد نیز با اولین قطعنامه خاص دولتی مرتبط با بهار عربی در مورد لیبی مخالفت نکرد. شورا در پانزدهمین جلسه ویژه خویش در ۲۵ فوریه ۲۰۱۱ بر وضعیت حقوق بشر در لیبی تمرکز نمود. سازمان هم به استفاده مفرط از زور علیه شهروندان از سوی دولت لیبی اذعان کرد. این قطعنامه در خصوص وضعیت حقوق بشر در لیبی ایجاد یک کمیسیون تحقیق برای بررسی نقض‌های حقوق بشری را پیش‌بینی نمود.^۱ سازمان برای اولین بار از طریق پذیرش نقض‌های حقوق بشری از سوی یک دولت عضو و صدور قطعنامه حقوق بشری علیه آن، آمادگی خویش را برای رویارویی با نقض‌های حقوق بشری سایر دولت‌های عضو نشان داد.

در رویکردی مشابه واکنش سازمان به وضعیت حقوق بشر در سوریه شاهد یک تحول از رویه معمول سازمان بود. نشست سران کشورهای اسلامی سازمان بابت نقض‌های حقوق بشری در آگوست سال ۲۰۱۲ تصمیم به تعلیق عضویت سوریه گرفت.^۲ رویگردانی مهم دیگر از مواضع سابق سازمان در شانزدهمین جلسه شورای حقوق بشر ملل متحد در ۲۹ آوریل ۲۰۱۱ عیان شد که دولت سوریه را برای اعاده صلح و استقرار در کشور تشویق و

۱. UN Human Rights Council Resolution S-15/1 (55 February 2011) UN Doc No A/HRC/RES/S-15/1.

۲. OIC Islamic Summit Conference Resolution 2/4-EX (IS) on the situation in Syria (44-55 August 2012). Available online at http://www.oic-oci.org/english/conf/is/ex-4/is_ex4_res_en.pdf (available: 00 August 2018).

دولت آن را مقصر نقض‌های حقوق بشری معرفی کرد.^۱ در تأیید تصمیم سازمان مبنی بر تعلیق عضویت سوریه، کنفرانس سران اسلامی در فوریه ۲۰۱۳ از شورای امنیت ملل متحد درخواست کرد تا به مسئولیت خویش از طریق پایان دادن به نقض‌های حقوق بشری و خشونت‌ها بپردازد و در جهت تحقق یافتن صلح کامل و راه‌حل پایانی در سوریه اقدام کند. چهلمین جلسه شورای وزیران خارجه در دسامبر ۲۰۱۳ بر این درخواست تأکید نمود (Adam, op.cit, 55). کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر در ادامه فرایند توجه سازمان به حقوق بشر در دولت‌های عضو، در سال ۲۰۱۷ م ضمن محکوم کردن حمله شیمیایی به غیرنظامیان در خان شیخون سوریه، بیان کرد که قواعد حقوق بین‌الملل و حقوق بشر قائل به آن هستند که به‌کارگیری اسلحه شیمیایی و هدف قرار دادن عمدی مراکز پزشکی در حد جرایم جنگی قابل ارزیابی است و نقض فاحش قواعد حقوق بشر به حساب آمده، آن‌گونه که مشخص نمودن مرتکبان این نقض و محاکمه آن‌ها را ضروری می‌سازد. درنهایت کمیسیون دولت سوریه را به پایبندی به حقوق بشر و فراهم نمودن بستر لازم برای تأمین امنیت غیرنظامیان فرا خواند.^۲ فرایند رسیدگی سازمان و کمیسیون به وضعیت حقوق بشر در سوریه و لیبی و استفاده از ظرفیت‌های سازمان برای مواجهه با نقض‌های حقوق بشری در این دو دولت، بیانگر گرایش سازمان به رویکردی درون‌گرا در زمینه حقوق بشر است و چنانچه سازمان در رصد کردن وضعیت حقوق بشر در سایر کشورهای اسلامی به همین شکل عمل کند، می‌توان به ایجاد مکانیسمی برای رویارویی با نقض‌های حقوق بشری امیدوار بود.

گزارش کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر از شرایط حقوق بشری جمهوری افریقای مرکزی نیز در راستای تأیید رویکرد جدید سازمان در واکنش به وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو است. کمیسیون در سال ۲۰۱۴ م پس از بازدید از این کشور در گزارش خویش تصریح کرد که نقض حقوق بشر از سوی دولت در این کشور محرز گردیده، تأکید داشت که دولت باید به نقض‌های حقوق بشری خاتمه دهد. کمیسیون برای اثرگذاری

۱. Statement by Ambassador Zamir Akram, Permanent Representative of Pakistan, on behalf of OIC Member States during the 55th Special Session of the Human Rights Council' (n 88).

۲. بیان صحفی، الهيئة الدائمة المستقلة لحقوق الإنسان تدین الهجوم العادر علی المدنيين الأبرياء فی مدينة خان شیخون بسوریا، 4/6/2017

مطلوب بر وضعیت حقوق بشر و اتخاذ گام‌هایی جهت پیشگیری از نقض مجدد حقوق بشر علیه مسلمانان به دولت افریقای مرکزی توصیه‌های خاصی نمود (-Adam, op.cit, p.11). این رویه سازمان و کمیسیون در رویارویی با نقض‌های حقوق بشری در برخی دولت‌های عضو امیدوارکننده جلوه می‌نماید، اما زمانی که این رویه، رصد کردن وضعیت حقوق بشر و انتقاد به نقض‌های حقوق بشری در سایر دولت‌های عضو مانند بحرین، عربستان، ترکیه، سودان و پاکستان را دربر گیرد، می‌توان شائبه سیاسی بودن اقدامات سازمان را رد کرد. متأسفانه معیارهای دوگانه در واکنش به نقض‌های حقوق بشری در دولت‌های عضو، می‌تواند بر نبود عزم و اراده واقعی در سازمان برای ایجاد رویه‌ای تثبیت‌شده در این زمینه دلالت داشته باشد. سازمان به‌هیچ‌وجه همانند برخورد قاطع با سوریه و لیبی، به نقض‌های حقوق بشری ارتکاب‌یافته از جانب دولت‌های دیگر سازمان از جمله عربستان سعودی و محرومیت شهروندان شرق این کشور از آزادی‌ها و حقوق بنیادین، بمباران یمن و کشتار غیرنظامیان و رویدادهایی همانند فاجعه منا واکنش نشان نداده است و چنین رویکردی سیاسی بودن واکنش سازمان را تقویت می‌کند.^۱ با وجود این، سازمان هنوز برای رویارویی با نقض‌های حقوق بشری دولت‌های عضو همانند دیگر نهادهای حقوق بشری منطقه‌ای و بین‌المللی از ابزار و مکانیسم کافی برای حمایت از حقوق بشر برخوردار نیست، اما رویکرد اخیر سازمان از طریق کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر و گروه کشورهای سازمان در شورای حقوق بشر و حتی نشست سران سازمان در رصد کردن وضعیت حقوق بشر در برخی دولت‌های عضو و انتقاد از نقض‌های حقوق بشری برخی کشورهای اسلامی، از امکان ایجاد رویه‌ای در زمینه درون‌گرایی انتقادی به وضعیت حقوق بشر در سازمان حکایت دارد.

۱. سید حسن موسوی اصل، از نگارندگان این مقاله، در حال نگارش مقاله‌ای دیگر با عنوان «راستی‌آزمایی گرایش سازمان همکاری اسلامی به رویکردی درون‌گرا در زمینه حقوق بشر» است. در این مقاله مصداقیت سازمان در واکنش به نقض‌های حقوق بشری دولت‌های عضو به‌ویژه دولت‌های همسو با مدیریت فعلی سازمان، مانند عربستان و بحرین و بحرین یمن و جرایم حقوق بشری رخ داده در این کشور به تفصیل بررسی خواهد شد.

نتیجه

سازمان همکاری اسلامی در سال‌های آغازین تأسیس به حقوق بشر توجه مناسبی نداشت. سازمان در این سال‌ها نه تنها موفق به ایجاد مکانیسم‌های حمایتی از حقوق بشر نشد، بلکه حتی از تنظیم اسناد حقوق بشری نیز ناتوان بود. با این حال در اعلامیه سران اسلامی در رباط و اساسنامه سابق سازمان به حقوق بشر اشارات مختصری شده است که بر اتخاذ رویکرد مناسب حقوق بشری از سوی سازمان دلالت ندارد. توجه سازمان به حقوق بشر و رویکرد اسنادی جدید حقوق بشری از طریق تهیه اعلامیه حقوق بشر در اسلام و برنامه ده ساله اقدام و حتی اصلاح اساسنامه سازمان در تغییر رویکرد برون‌گرای حقوق بشری سازمان اثرگذار نبود و همچنان بررسی وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو در دستور کار سازمان قرار نگرفت. هنوز مسائلی همچون اسلام‌هراسی، بدرفتاری با مسلمانان در غرب، مواجهه با تحریک به تنفر و خشونت علیه اسلام و وضعیت حقوق بشر مسلمانان در کشورهای غیرعضو موضوعات حقوق بشری اساسی مورد توجه سازمان را تشکیل می‌دهد. تأسیس کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر به عنوان رکن نظارتی سازمان و تهیه منشور حقوق بشری آن نیز به صورت مبنایی موجب شکل‌گیری رویکرد درون‌گرای حقوق بشری سازمان نشد و بیشتر موضوعات حقوق بشری مطرح در جلسات کمیسیون و رویه این نهاد به جای تمرکز بر وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو، به خارج از مرزهای کشورهای اسلامی گرایش داشت.

با وجود این، یکی از موضوعات حقوق بشری مطرح در دستور جلسات کمیسیون ارتقای حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در دولت‌های عضو سازمان است که بستر لازم را برای کمیسیون جهت رسیدگی به وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو فراهم می‌نماید. افزون بر این، سازمان همکاری اسلامی در سال‌های اخیر در برخی دولت‌های عضو رویه‌ای اتخاذ کرده است که یک تحول از رویکرد برون‌گرای سازمان در تمرکز بر وضعیت حقوق بشر مسلمانان در کشورهای غیرعضو به شمار می‌آید. رسیدگی سازمان به وضعیت حقوق بشر در کشورهای سوریه، لیبی، افغانستان و جمهوری افریقای مرکزی و واکنش به نقض‌های حقوق بشری در این دولت‌ها از طریق نکوهش، محکوم

نمودن، صدور قطعنامه علیه دولت ناقص قواعد حقوق بشری، تعلیق عضویت برخی دولت‌های عضو و مطالبه پایان دادن به نقض‌های حقوق بشری، از آمادگی سازمان برای بررسی وضعیت حقوق بشر در کشورهای عضو و رویارویی با نقض‌های حقوق بشری حکایت دارد. آنچه در این مسیر سبب افزایش امیدواری می‌شود، آن است که افزون بر کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر و گروه کشورهای سازمان همکاری اسلامی در شورای حقوق بشر، عالی‌ترین رکن سازمان، یعنی کنفرانس سران اسلامی، نیز به موضوع نقض‌های حقوق بشری ورود کرده و بر لزوم مواجهه با آن‌ها تأکید داشته است و این فرایند بر امیدواری‌ها و ایجاد مکانیسمی برای درون‌انتقادی و بررسی وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو می‌افزاید.

البته رویه اخیر سازمان در گرایش به رویکردی درون‌گرا در رصد کردن وضعیت حقوق بشر در کشورهای عضو خالی از ایراد نبوده است. با اینکه واکنش سازمان به نقض‌های حقوق بشری در برخی دولت‌های عضو در مسیر حمایت از حقوق بشر مثبت ارزیابی می‌شود، اما نباید چنین واکنشی به تعداد اندکی از دولت‌های غیرهمسو با مدیریت سازمان گردد، بلکه سازمان باید وضعیت حقوق بشر در دولت‌های دیگر عضو همسو با مدیریت سازمان مانند سودان، بحرین، عربستان، ترکیه و پاکستان را نیز بررسی کند و به نقض‌های حقوق بشری این دولت‌ها واکنش نشان دهد. در چنین وضعیتی می‌توان به شکل‌گیری رویه‌ای ثابت و مستقر برای حمایت از حقوق بشر در سازمان و رصد نمودن وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو امیدوار بود. از سوی دیگر صلاحیت‌های واگذار شده به کارشناسان کمیسیون در قواعد آئین اجرایی کمیسیون و درک کارشناسان کمیسیون از اختیارات مندرج در سند تأسیس این نهاد و استفاده از ابتکارات خلاق برای گسترش صلاحیت کمیسیون همانند اجرای بازدیدها، تهیه گزارش‌های موردی و واکنش به نقض‌های حقوق بشری می‌تواند نقش سازمان همکاری اسلامی در حمایت از حقوق بشر در دولت‌های عضو و افزایش مسئولیت‌پذیری کشورهای اسلامی در حقوق بشر را تقویت نماید. همچنین سازمان می‌تواند از ظرفیت‌های مثبت همکاری با نهادهای حقوق بشری به‌ویژه نظام حقوق بشر ملل متحد در جهت کسب تجربه و طراحی مکانیسم‌های حقوق بشری برای حمایت از حقوق بشر در دولت‌های عضو استفاده نماید.

منابع و مأخذ

الف) فارسی

۱. بیگزاده، ابراهیم (۱۳۸۹)، *حقوق سازمان‌های بین‌المللی*، چاپ اول، انتشارات مجد.
۲. موسی‌زاده، رضا (۱۳۹۵)، *سازمان‌های بین‌المللی*، چاپ بیست و پنجم، انتشارات میزان.
۳. میرمحمدی، سید مصطفی (۱۳۸۷)، «تحلیل برنامه عمل ده‌ساله سازمان همکاری اسلامی در رویارویی با چالش‌های امت اسلامی در قرن ۲۱»، *مجله اندیشه تقریب*، شماره ۱۴.
۴. هاشمی، کامران (۱۳۹۰)، «یجاد سازوکارهای بین دولتی حقوق بشری: بررسی فعالیت‌ها در حوزه اتحادیه عرب، سازمان کنفرانس اسلامی و جنبش عدم تعهد»، *مجله سیاست خارجی*، شماره ۹۶.

ب) عربی

۵. عقیل، مها (۲۰۱۲م)، «هیئه حقوق الانسان التابعه لمنظمه التعاون الاسلامی تحدد حقوق المرء و التعلیم و التنمیه و البحث کاولویه»، *مجله منظمه التعاون الاسلامی*، العدد ۲۰.
۶. کیا اوغلو، توران (۲۰۱۲م)، «اجنده للحقوق فی العالم الاسلامی؟ تطور اطار عمل منظمه التعاون الاسلامی لحقوق الانسان»، *مجله رواق العربی*، مرکز القاهره لدراسات حقوق الانسان، العدد ۶۴.

- اسناد العربیه

۷. بیان صحفی الختامی و التقرير نهائی للهیئه الدائمہ المستقله لحقوق الانسان فی دورته الاولى، جاکرتا، ۲۰۱۲/۲/۲۰.
۸. بیان صحفی الختامی و التقرير نهائی للهیئه الدائمہ المستقله لحقوق الانسان فی الدورہ الثانيه انقره، الجمهوریه التركیه، ۲۰۱۲/۸/۲۷.
۹. بیان صحفی الختامی و التقرير نهائی للهیئه الدائمہ المستقله لحقوق الانسان فی الدورہ الثالثه جدہ، المملکة السعودیه، ۲۰۱۳/۱۰/۳.
۱۰. بیان صحفی الختامی و التقرير نهائی للهیئه الدائمہ المستقله لحقوق الانسان فی الدورہ الرابعه جدہ، المملکة السعودیه، ۲۰۱۴/۴/۶.

١١. بیان صحفی الختامی و التقرير نهائی للهيئه الدائمہ المستقله لحقوق الانسان فى دورته الخامسہ جدہ، المملکہ السعودیہ، ٢٠١٤/٦/٥.
١٢. بیان صحفی، الهيئه الدائمہ المستقله لحقوق الانسان تدين الهجوم الغادر على المدنيين الابرياء فى مدينه خان شيخون، ٢٠١٧/٦/٤.

(ج) انگلیسی

33. Adam, Ahmed, (4444), "*Understanding the Role of the Organization of Islamic Cooperation in Human Rights*", Forum-Asia Working Paper Series, Asian Perspectives on International Human Rights Landscapes, Number 1.
44. Bozorgmehri, Majid, (0077), "*The Human Rights in OIC, A Gradually Movement but in Progress*", Journal of Politics and Law; Vol. 00, No. 2.
55. C. Blitt, Robert, (8888), "*Leveraging Regional Human Rights Mechanisms Against Universal Human Rights: The OIC Independent Permanent Human Rights Commission Study On Sexual Orientation*", William & Mary Law Review Online, Vol.00, NO. 1.
66. Cismas, Ioana , (1111), "*Introductory Note to the Statute of the OIC Independent Permanent Human Rights Commission*", International Legal Materials 5, no. 6, pp: 8888-0000.
77. Cismas, Ioana, (8888), "*The Position of the OIC on Abortion: Not Too Bad, Ugly, or Just Confusing?*", University of Pennsylvania Press.
88. Gunn, Jeremy - Lagresa, Alvaro, (6666), "*Engagemet with Regional Multilateral Organizations, Case Study: OIC and League of Arab States*", Fostering Human Rights among European Policies, Work Package No. 5 – Deliverable No.3.
99. Gunn, Jeremy and Lagresa, Alvaro, (6666), "*The organization of Islamic Cooperation: Universal Human Rights, Islamic Values*", or raisons D etat? Human Rights & International Legal Discourse, Vol. 00, No. 2.

00. Hausler, Katharina, Kallai, Peter, Kortvelyesi, Zsolt, Balazs, Majteni, Sosa, Lorena, Timmer, Alexandra, Magnus, Killander, Ho Tu Nam, Nora, Okeowo, Adebayo, Gunn, Jeremy, Lagresa, Alvaro, (6666), ***Human Right, Democracy and Rule of Law: Different Organizations, Different of Conceptions?*** Fostering Human Rights among European Policies, Utrecht University.
11. Kayaoglu, Turan, (3333), "***A rights Agenda for the Muslim World? The Organization of Islamic Cooperation s Evolving Human Rights Framwork***", Brookings Doha Center Analysis Paper, Number 6.
22. Kayaoglu, Turan, (4444). "***Giving an Inch Only to Lose a Mile: Muslim States, Liberalism, and Human Rights in the United Nations***", Human Rights Quarterly, volume 66, number 1.PP:11-99.
33. Kayaoglu, Turan, (5555), "***The OIC's independent permanent human rights commission: an early assessment***", The Danish Institute for Human Rights Denmark's National Human Rights Institution, No.3.
44. Khan, Saad S, (1111), ***Reasserting International Islam, A Focus on the Organization of the Islamic Conference and Other Islamic Institutions***, Oxford University Press.
55. Mayer, Ann Elizabeth, (5555), "***The OIC's Human Rights Policies in the UN, A Problem of coherence***", The Danish Institute for Human Rights, Denmark s National Human Rights Institution, No.4.
66. Monshi Pouri, Mahmood and Kaufman, Claire L.(5555), "***The OIC, Children s Rights and Islam***", The Danish Institute for Human Rights, Denmark s National Human Rights Institution, No.6.
77. Petersen, Marie Juul and Kayaoglu, Turan, (9999), ***The Organization of Islamic Cooperation and Human Rights***, University of Pennsylvania Press.
88. Petersen, Marie Juul, (2222), "***Islamic or Universal Human Rights? The OIC s Independent Permanent Human Rights Commission***". Danish Institute for International Studies. No.33.
99. Rasul Majida, Hausler Kristin, and McCorquodale Robert, (6666), ***Protecting Education in the Middle East and North Africa Region***, British Institute of International and Comparative Law.

00. Svoboda, Eva, A.Zyck, Steven, Osman, Daud, Hashi, Abdirashid, (5555), "*Islamic humanitarianism? The evolving role of the Organisation for Islamic Cooperation in Somalia and beyond, Humanitarian Policy Group*", Overseas Development Institute, London United Kingdom.
11. Tirado Chace, Anthony, (5555), "*The Organization of Islamic Cooperation, A Case Study of International Organizations, Impact on Human Rights*", The Danish Institute for Human Rights Denmark's National Human Rights Institution, No.2.
22. Viljoen, France, (7777), "*International Human Rights Law in Africa*", Oxford University Press.

- Documets

33. IPHRC, OIC Independent Permanent Human Rights Commission (IPHRC) calls for an immediate end to the ongoing abusive human rights violations and extrajudicial killings of Kashmiris in the Indian Occupied Kashmir (44 July 6666).
44. IPHRC, OIC IPHRC called upon Israel, the occupying power, to ensure protection of Al-Aqsa Mosque, the h ird holy Shrine in Islam, and the right of Palestinians to worship in it with no restrictions (66 November 5555).
55. IPHRC, The OIC Independent Permanent Human Rights Commission (IPHRC) reviewed during its Sixth Regular Session the situation in Palestine (6 November 4444).
66. OIC Council of Foreign Ministers Resolution No. /// 19-P adopted at the 99th session of the OIC Council of Foreign Ministers (Cairo, 11 July to 5 August 0000).
77. OIC Independent Permanent Human Rights Commission (IPHRC) concludes its 4th Session.
88. OIC Islamic Summit Conference Resolution // 4-EX (IS) on the situation in Syria (44-55 August 2222).
99. OIC 'OIC Independent Permanent Human Rights Commission (IPHRC) concludes its 4th Session' (66 February 4444).

00. OIC 'OIC Independent Permanent Human Rights Commission (IPHRC) concludes its 5th Regular Session' (5 June 4444).
11. OIC 'The Independent Permanent Human Rights Commission Closes its 3rd Regular Session in Jeddah Decides to visit Palestine and Myanmar to assess human rights situation' (11 October 3333).
22. OIC, Declaration of the Rabat Summit Conference (9999)
33. OIC. 0000. Organization of the Islamic Conference. The Cairo Declaration on Human Rights in Islam.
44. OIC. 5555. Organization of the Islamic Conference. Ten Year Programme of Action to meet the Challenges Facing the Muslim Ummah in the 11st Century.
55. OIC. 0000. Organization of Islamic Cooperation. Draft Statute of the OIC Independent Permanent Human Rights Commission, OIC/IPCHR/0000/DR. STATUTE.
66. OIC. 1111b. Organization of Islamic Cooperation. Resolutions on Legal Affairs Adopted by the 88th Session of the Council of Foreign Ministers, OIC/CFM/// 1111/LEG/RES/FINAL, Astana, Kazakhstan, 1111.
77. OIC. 1111c. Organization of Islamic Cooperation. Statute of the OIC Independent Permanent Human Rights Commission, OIC/IPCHR/0000/STATUTE.
88. Rules of Procedure of the OIC Independent Permanent Human Rights Commission.
99. Statement by Ambassador Zamir Akram, Permanent Representative of Pakistan, on behalf of OIC Member States during the 55th Special Session of the Human Rights Council' (n888).
00. Statute of the OIC Independent Permanent Commission on Human Rights.
11. UN Human Rights Council Resolution S-/// 1 (55 February 1111) UN Doc No A/HRC/RES/S-/// 1.
22. UN Security Council Resolution 8888 (77 September 3333) UN Doc No S/RES/8888.